Biserica Ortodoxă Română din Paris în primii ani postbelici

Ovidiu BOZGAN

Studierea diasporei româneşti reliefează principalul element identitar al românilor stabiliţi într-un mediu cultural şi religios diferit de cel al ţării de origine, confesiunea ortodoxă [1][1]. De aici derivă importanţa instituţiilor de cult ortodoxe care a suscitat numeroase rivalităţi între membrii emigraţiei româneşti, exacerbate după al doilea război mondial, de intervenţia autorităţilor de la Bucureşti care urmăreau impunerea propriului lor control asupra acestora.

Principala comunitate românească din Europa occidentală, cea de la Paris, are o istorie de aproape două secole. Prin modul său de constituire, comunitatea din Paris (grupurile de români stabilite în alte centre franceze sunt nesemnificative) este heterogenă. Până la cel de al doilea război mondial au existat puţine motive politice – cu excepţia revoluţiei de la 1848 şi parţial al primului război mondial – care să fi determinat o emigraţie politică. Iniţial, s-au stabilit în Franţa şi în special în capitala acesteia, aristocraţia românească, stimulată mai mult de tentaţii mondene şi culturale şi mai puţin de cele politice. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea îşi fac apariţia masiv studenţii românii veniţi la studii în prestigiosul centru universitar reprezentat de Paris. Un mobil posibil al venirii românilor la Paris ar putea fi ceea ce s-ar putea numi emigraţia culturală, seducţia pe care mediile intelectuale franceze au exercitat-o asupra intelectualilor români, majoritar francofoni. Nici strategiile matrimoniale nu trebuie să lipsească din descrierea modului de formare a comunităţii româneşti de la Paris, chiar dacă ponderea acestora este încă greu de evaluat. Peste aceste elemente s-a suprapus o emigraţie politică propriu-zisă odată cu cel de al doilea război mondial, la rândul ei heterogenă din punct de vedere ideologic şi politic (regalişti, membrii partidelor democratice, socialişti, legionari etc). În fine în

---

[1]

ultimele decenii ale secolului nostru a predominat emigraţia economică care a alterat şi complicat funcţionarea comunităţii româneşti din Paris.

Crearea bisericii ortodoxe româneşti de la Paris corespunde primei emigraţii politice, consecinţă a revoluţiei eşuate de la 1848, când pentru câţiva ani o serie de militanţi paşoptişti au căutat azil în ţara unde totuşi această revoluţie fusese victorioasă. Unul dintre refugiaţi, arhimandritul Iosafat Snagoveanu a pus, în 1853, bazele unei capele ortodoxe româneşti în apropierea Şcolii de medicină, în Cartierul Latin. El va fi şi superiorul acesteia până la moartea sa survenită în 1872. Din punct de vedere canonic, capela intra în 1860 sub jurisdicţia mitropoliei Ungro-Vlahiei, iar financiar personalul de cult era întreţinut de statul român. Capela ortodoxă română de la Paris, aşa cum o imaginase fondatorul ei, urma să aibă mai multe funcţii. Desigur, prima funcţie era asistenţa religioasă a românilor de la Paris şi în primul rând a studenţilor români care însă s-au dezinteresat în mod constant de acest aspect fiind mai cuprind atraşi de curentele de stânga care se angajaseră în combaterea feroce a creştinismului. Iosafat Snagoveanu dorea să transforme capela ortodoxă şi într-un centru cultural şi social românesc în care, inevitabil, s-ar fi abordat şi chestiuni politice.

În 1880 autorităţile municipale pariziene au pus în vedere responsabililor capelei ortodoxe române că începerea lucrărilor de extindere a Şcolii de medicină atrăgea după sine demolarea imobilului care adăpostea lăcaşul românesc. Guvernul român avea, în aceste condiţii, două alternative: fie achiziţionarea unui alt imobil în aceeaşi zonă a oraşului fie cumpărarea unui teren într-o zonă mai depărtată de Cartierul Latin. Ultima alternativă ar fi dat posibilitate guvernului român de a pune bazele, în timp şi cu investiţii succesive, unui real centru cultural şi social articulat în jurul unei biserici ortodoxe. Guvernanţii au preferat prima variantă, poate mai comodă şi aparent mai prestigioasă. Într-adevăr s-a optat pentru

achiziţionarea unei foste capele catolice situate la câteva sute de metri de Sorbona, pe strada Jean de Beauvais.

Imobilul respectiv era monument istoric, ridicat între 1374 – 1380 şi servise drept capelă colegiului fondat cu câţiva ani mai înainte de cardinalul Jean de Beauvais. Serviciul divin este organizat în mod regulat după 1382 [2][2]. Capela a funcţionat fără întreruperi până în 1793 când pe fundalul tentativelor de decreştinare în care se angajaseră revoluţionarii radicali a fost luată cultului şi a primit diverse destinaţii. În 1865 capela a fost cumpărată de călugării dominicani care au renovat-o şi au consacrat-o scopului iniţial dar pentru scurt timp. Politica de laicizare dusă de guvernele Republicii a III-a a dus la o nouă serie de persecuţii îndreptate împotriva Bisericii catolice şi a congregaţiilor sale a căror activitate a fost drastic limitată. Printre alte măsuri a fost şi aceea de expulzare a ordinelor şi congregaţiilor care din punct de vedere guvernamental nu aveau autorizaţie de funcţionare. Congregaţiile ar fi trebuit să-şi elaboreze statute de funcţionare care să admită controlul statului francez şi să solicite Adunării deputaţilor permisiunea de a funcţiona. În realitate era un simplu alibi legal pentru autorităţi de a restrânge impactul instituţiilor confesionale asupra societăţii franceze, tendinţa generală fiind de a respinge aceste solicitări. Acestei ofensive laice i-a căzut victimă şi ordinul dominican care a fost expulzat în 1880 iar capela Jean de Beauvais a fost reînchisă. Între 1880 – 1882 aici a funcţionat un depozit de cereale. În această situaţie se găsea imobilul când în septembrie 1882 ministrul României la Paris, Mihail Pherekyde îl cumpăra pentru suma respectabilă de 250.000 de franci. Operaţiunea a fost criticată în epocă aşa cum rezultă din raportul neoficial pe care Vasile Alecsandri îl expedia de la Paris în ianuarie 1889 lui Titu Maiorescu [[3][4]3].

Starea degradată a clădirii a obligat statul român la

2

3

4

investiţii însemnate, până în 1892 fiind alocaţi pentru restaurare, 500.000 de franci. În acelaşi an, la 31 mai, a avut loc sfinţirea solemnă a lăcaşului de către vicarul mitropoliei Ungro-Vlahiei în prezenţa personalului Legaţiei României la Paris.

Întreţinerea bisericii ortodoxe române de la Paris revenea esenţialmente statului român sumele necesare fiind prevăzute în bugetul ministerului cultelor şi instrucţiunii publice. În 1885 aceste sume se cifrau la 14350 de lei pentru a ajunge în cursul anului financiar 1940 – 1941 la 1256.000 de lei. În afara asistenţei financiare a statului român, biserica a beneficiat de-a lungul timpului de importante donaţii şi legate făcute de fidelii români de la Paris, patrimoniul acesteia fiind finalmente deloc neglijabil. Din punct de vedere canonic biserica ortodoxă română era subordonată mitropoliei Ungro-Vlahiei, din 1925 Patriarhiei Române, care numea, fără consultarea comunităţii române de la Paris, pe superiorul acesteia şi personalul de cult auxiliar. Demnitatea de superior al bisericii Jean de Beauvais era, se pare, destul de solicitată şi traficul de influenţă nu a lipsit dar până la sfârşitul celui de al doilea război mondial nu au existat incidente majore.

Situaţia s-a deteriorat brusc la finele războiului când biserica ortodoxă română a devenit obiect al competiţiei politice dintre diversele tendinţe care scindau comunitatea românească din capitala Franţei. Fără să abandoneze funcţia religioasă, biserica a început să joace un rol preponderent politic. Controlarea bisericii putea atrage după sine controlul asupra comunităţii româneşti sau cel puţin a unei părţi însemnate a acesteia, care la rândul său putea deveni un grup de influenţă şi partener de dialog în raport cu autorităţile franceze. În momentul încheierii ostilităţilor, superior al bisericii era arhimandritul Teofil Ionescu [5][4], numit de autoritatea ecleziastică din România la 1 februarie 1939. În 1945 lui Teofil Ionescu i s-a cerut să se repatrieze dar acesta pertractează aşa încât la 24

5

ianuarie 1946 însuşi patriarhul Nicodim cere printr-o scrisoare ultimativă reîntoarcerea întregului personal de cult de la Paris. Noul refuz al lui Teofil Ionescu a obligat Patriarhia să-l desemneze în funcţia de superior pe Vasile Boldeanu (1902 – 1991 sau 1992) la 20 august 1946 [6][5]. Cum preotul Boldeanu a declinat oferta, preferând să rămână doar preot slujitor al bisericii, alegerea Patriarhiei s-a oprit asupra lui Martinian Ivanovici care a preluat funcţia în decembrie 1946. Aparent Ivanovici era un element sigur pentru autorităţile de la Bucureşti. După mărturiile ulterioare ale acestuia, regimul de la Bucureşti vedea numirea lui ca o etapă tranzitorie spre desfiinţarea bisericii şi înlocuirea ei cu un dispensar şi un muzeu [7][6]. Calculele autorităţilor române s-au dovedit eronate pentru că în scurt timp Ivanovici şi-a descoperit vocaţia de carlist, fiind cel care va oficia în august 1949 la Estoril căsătoria dintre Carol II şi Elena Lupescu şi în 1953 funeraliile aceluiaşi fost suveran. Regimul de la Bucureşti a încercat să remedieze situaţia în avantajul său, somându-l pe Ivanovici să revină în ţară în octombrie 1947 şi februarie 1948, dar fără succes. În condiţiile în care biserica ortodoxă română risca să scape controlului comuniştilor de la Bucureşti, aceştia au încercat să trateze această problemă pe terenul relaţiilor bilaterale franco-române. La 21 aprilie 1948 Legaţia României la Paris adresează ministerului de externe francez următoarea solicitare:

„La Légation de la République Populaire Roumaine en France présente ses compliments empressés au Ministère des Affaires Etrangères et a l’honneur de porter à sa connaissance ce qui suit: Pour des raisons d’ordre disciplinaire le supérieur de l’Eglise roumaine de Paris, l’archimandrite Martinian Ivanovici, a été rappelé en Roumanie par le ministère de cultes de Bucarest, dont il dépend, ainsi que par S.S. le Patriarche de Roumanie, chef suprême de l’Eglise orthodoxe roumaine. La Légation rappelle, à ce sujet, que l’Eglise orthodoxe roumaine est

6

7

une église d'état, que les ministres de ce cultes sont tous fonctionnaires d'état et que les bâtiments de l'Eglise roumaine de Paris, rue Jean de Beauvais, ainsi que l'immeuble y attenant, sont propriété du gouvernement roumain. Celui-ci en a fait acquisition il y a plus d'un siècle, suivant les formes légales en France à ce moment. Le dernier délai accordé à l'ancien supérieur de l'Eglise roumaine de Paris pour se présenter devant ses chefs hiérarchiques ayant expiré le 20 avril, la Légation lui a officiellement fait savoir, le 19 avril, qu'en exécution des instructions reçues de Bucarest, l'archimandrite Ivanovici était invité une dernière fois, à remettre sans retard, au délégué de la Légation, l'Eglise et l'immeuble qui en dépend avec tous les biens s'y trouvant, propriétés du gouvernement roumain; les clefs de l'église devant être confiées au représentant de ce gouvernement à Paris, jusqu'à l'arrivée du nouveau supérieur désigné par Bucarest. Prenant nettement attitude de rebelle, l'archimandrite Ivanovici, révoqué de son poste, n'a pas seulement refusé de remettre à la Légation de Roumanie les biens de l'état roumain qui lui avaient été confiés en vertu de la charge dont il vient d'être relevé, mais, en s'adjoignant de sa propre initiative un soi-disant" conseil paroissial „, a déclaré prendre purement et simplement possession de l'Eglise roumaine et de tous les biens qui s'y rattachent. Devant la situation ainsi créé au mépris de toute loi de protection des biens des gouvernements étrangères en France, le Légation de la République Populaire Roumaine a le devoir et l'honneur de solliciter du gouvernement de la République Française la protection des biens se trouvant sur son territoire et appartenant au gouvernement roumain. En conséquence la Légation de la R.P.R. prie le gouvernement français de vouloir bien ordonner: 1. l'évacuation de l'immeuble attenant à l'Eglise roumaine (rue Jean de Beauvais) de tous les occupants que l'ancien supérieur de l'église y a introduits et qui continuent à y demeurer illégalement; 2. l'appose de scellés aux entrées de l'église par les autorités françaises,

après la remise en possession des autorités légales roumaines de Paris, des bâtiments appartenant au gouvernement roumain. La Légation de la R.P.R. en France est convaincue que le Ministère des Affaires Etrangères, sachant apprécier le constant souci avec lequel le gouvernement roumain n'a cessé d'assurer les droits de propriété et la sécurité qui garantissent le bon fonctionnement des nombreuses institutions culturelles françaises en Roumanie, voudra envisager, sous cet angle, la délicate situation dont la note présente fait l'objet. La Légation de la R.P.R. en France saisit cette occasion pour renouveler au Ministère des Affaires Etrangères l'assurance de sa très haute considération" [7]. Formal nota legaţiei române era corectă în ce priveşte drepturile de proprietate asupra imobilelor şi a subordonării canonice a personalului de cult. Pe de altă parte conform cutumelor canonice ortodoxe, biserica nu aparţine statului ci comunităţii pe care o deserveşte. In finalul ei nota sugera şantajul la care regimul de la Bucureşti se putea preta, în legătură cu diversele instituţii franceze din România, în primul rând Institutul francez şi Misiunea universitară franceză, care ar fi putut să devină victime ale unor represalii. Totuşi guvernul francez şi-a asumat riscurile represaliilor şi la 30 aprilie 1948 a înmânat Legaţiei României următorul răspuns: „Le Ministère des Affaires Etrangères a l'honneur de faire connaître à la Légation de la R.P.R., en réponse à sa note du 21 avril, que la question soulevée par l'attribution de l'immeuble de l'Eglise roumaine de la rue Jean de Beauvais a retenu toute son attention. Il résulte de l'enquête approfondie à laquelle le ministère a procédé sur les aspects juridiques de cette affaire que les droits de propriété dont il est fait état sur les bâtiments de l'Eglise roumaine et sur l'immeuble y attenant, ne sauraient infirmer les droits d'utilisation qu'une association cultuelle pourrait, à ce jour revendiquer. Dans une telle hypothèse, pour faire valoir ses droits le nouveau desservant devrait constituer à son tour une association de ce genre avant de revendiquer la

disposition de l’église devant le Conseil d’Etat statuant au contentieux conformément aux dispositions des articles 4 et 8 de la loi du 9 décembre 1905 étendues aux cultes non concordataires par l’article 57 de la loi du 17 avril 1906. A défaut d’association cultuelle investie à ce jour du droit d’utilisation, la question serait de la compétence des tribunaux civils. Le Ministère des Affaires Etrangères saisit cette occasion pour renouveler à la Légation de la R.P.R. les assurances de sa haute considération” [8].

Legaţia română a reacţionat la 30 iulie 1948 protestând împotriva interpretării date de partea franceză legii din 1905, solicitând intervenţia autorităţilor şi ameninţând în mod deschis cu represalii. După această dată legaţia a părut că se dezinteresează de această problemă.

Note

[[8]*] Vezi recenta apariţie Silvestru Augustin Prunduş, Clemente Plăianu, *Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma*, Cluj, 1999

[[9]1] Ovidiu Bozgan, *Diplomaţia franceză despre lichidarea Bisericii Române Unite*, în vol. *Timpul istoriei. Memorie şi patrimoniu* (volum îngrijit de Miron Ciho, Vlad Nistor şi Daniela Zaharia), Bucureşti, 1998, pp. 392 – 423

[[10]2] Abia în mai 1951 autorităţile au luat măsuri pentru colectarea proceselor verbale încheiate în momentul suprimării Bisericii Române Unite cum rezultă din următoarea circulară: „În anul 1948 cu ocazia reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române, în fiecare parohie fostă greco-catolică s-au încheiat procese verbale în care credincioşii respectivi au consemnat revenirea lor la ortodoxie. Aceste procese verbale, semnate de toţi (sic)

8

9

10

credincioşii fostului cult, în frunte cu preoţii acolo unde aceştia au revenit, au fost depuse la fostele primării ale comunelor respective. Tovarăşilor împuterniciţi li se dă sarcina urgentă de a strânge toate aceste procese verbale din regiunea lor şi a le preda episcopiilor respective. Pentru aceasta vor lua contact cu sfaturile regionale şi le vor ruga ca să dea dispoziţii ca toate procesele verbale, de care e vorba, să fie strânse la regiuni. De la regiuni tovarăşii împuterniciţi le vor ridica pe bază de acte scrise, în care se va consemna fiecare proces verbal primit. Se va explica tovarăşilor de la Sfaturile regionale că această măsură are încuviinţarea forurilor lor superioare. Pe baza proceselor verbale primite, fiecare tovarăş împuternicit va alcătui o situaţie precisă, din care să se vadă exact, dacă lipsesc sau nu unele procese verbale. În vederea acestui lucru se vor alcătui pe raioane tabele cu toate satele (sau comunele) în care au existat parohii foste greco-catolice, menţionându-se în dreptul fiecăreia dacă s-a primit sau nu procesul verbal. Pentru alcătuirea exactă a acestor tabele, vor putea fi folosiţi protopopii ortodocşi raionali. Aceste tabele se vor înainta ministerului cultelor. Pentru toate cazurile în care procesele verbale nu se vor găsi, să se ia măsuri prin organele sfaturilor raionale şi regionale, ca să se facă cercetări atente, fie pentru a fi găsite, fie pentru a se afla cum au dispărut. Despre aceste măsuri şi despre rezultatele lor se va raporta detaliat ministerului, care de la caz la caz va da instrucţiuni pentru ce va fi de făcut. Toate aceste procese verbale ce vor fi luate în primire de tovarăşii împuterniciţi vor fi predate episcopiilor în raza cărora intră regiunile respective. Procesele verbale vor fi semnate de primire de episcop şi secretar. Un exemplar din fiecare proces verbal se va înainta ministerului, iar altul va rămâne la episcopii. De întreaga această operaţiune se va păstra toată discreţia, de către toţi câţi vor colabora la îndeplinirea ei (atrăgându-li-se atenţia în acest sens)”. *Arhiva Departamentului Cultelor* (în continuare A.D.C.), Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 2

[[11]2 bis] *ibidem.*, Problema 80/1954, vol. nr. 1, f 81 – 82

[[12]3] *ibidem,* Problema 80/1951, vol. nr. 10, f. 108 – 110

[[13]4] *ibidem.*, Problema 80 / 1949, vol. nr. 10, f. 3 – 6

[[14]5] Onisifor Ghibu, *Pagini de jurnal (1935 – 1963)*, Bucureşti, 1996, p. 130

[[15]6] *ibidem*, p. 180

[[16]7] A.D.C., Problema 80 / 1954, vol. nr. 1, f. 56 – 57

[[17]8] Ovidiu Bozgan, *România versus Vatican. Persecuţia Bisericii catolice din România comunistă în lumina documentelor diplomatice franceze,* Bucureşti, 2000.

11

12

13

14

15

16

17